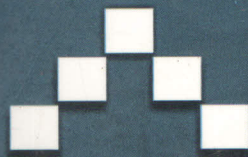

YORÙBÁ

Journal of Yoruba Studies Association of Nigeria

ĘGBĘ ONÍMÒ-ÈDÈ YORÙBÁ

June 2013

Vol. 7 No. 2
ISSN: 1595-1324

Yorùbá Studies Association of Nigeria 2013
(Ègbẹ̀ Onímọ̀-Èdè Yorùbá, Nàìjíríà)

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means without permission.

First published June 2013

Direct all enquiries to:

The Editor in-Chief

Prof. Àrìnpé G. Adéjùmò

Head, Department of Linguistics and African Languages
University of Ibadan
Ibadan

Printed in Nigeria by Agoro Publicity Company, Ibadan

Editorial Board

Àrìnpé G. Adéjùmò, Editor (University of Ibadan, Ibadan), Dúró Adéléké (University of Ibadan, Ibadan), Diípò Gbénró (Oyo State College of Education, Oyo), Dèjì Médúbí (University of Lagos, Akoka-Lagos), Adéyemí Adéyínká (University of Ibadan, Ibadan), Adéníyì Àkàngbè (University of Ibadan, Ibadan).

Consulting Editors

Prof. Oládélé Awóbùlúyì (Adekunle Ajasin University, Akungba-Akoko), Prof. Olúgbóyèga Àlàbá (University of Lagos, Lagos), Prof. Adédòtun Ògúndèjì (University of Ibadan, Ibadan), Prof. Olúfẹ́mí Adéwólé (Obafemi Awolowo University, Ile-Ife), Prof. Adéyínká Fọ́lórúnṣọ́ (Lagos State University, Ojo, Lagos), Prof. Olúyẹ́mísí Adébòwálé (Adekunle Ajasin University, Akungba-Akoko), Prof. Olúṣolá Adébàjò (Olabisi Onabanjo University, Ago-Iwoye), Dr. (Mrs.) Oláídé Sheba (Obafemi Awolowo University, Ile-Ife), Prof. Akínbiyí Akinlabí (Rutgers University, New Brunswick, New Jersey, U.S.A.), Prof. Antonia Y. Fọ́lárín – Schleicher (University of Wisconsin, Madison, U.S.A.), Prof. Adéléké Adéèkó (The Ohio State University, Columbus, U.S.A.), Prof. Túndé Akínyemí (University of Florida, Gainesville, U.S.A.).

Yorùbá: Journal of Yorùbá Studies Association of Nigeria is currently published by the Yorùbá Studies Association of Nigeria (YSAN) twice a year (January and June respectively). The Editorial Board welcomes scholarly contributions on various aspects of Yorùbá language studies as well as on literary, cultural, anthropological, scientific, communication, and historical studies.

Àkóónú
(Contents)

Bísí Ògúnṣínà

Ojúùwòye Yorùbá Lórí Ọ̀rọ̀ Ààbò Àti Ífaradà Èsìn Nínú
Ìdàgbàsókè Orílẹ̀-Èdè – Pg. 1

Ọlájuyìn Oyèbánjì

Ipa Tí Èdè Abíníbí Ní Kó Láwùjọ – Pg. 25

Gòkè Àlámú

Ipò Àṣa Nínú Ìṣèlú àti Ààbò Orílẹ̀-èdè Nàìjíríà – Pg. 35

Òkéwándé Olúwolé Tẹ̀wọ̀gboyè

Ìhà Tí Yorùbá Kọ Sí Ífaradà Èsìn Nínú Èrò
Àti Ìgbàgbọ̀ Wọ̀n – Pg 54

Philip Adédòtun Ògúndèjì

Ire And Ibi: The Yorùbá Concepts of Good and Bad – Pg. 79

Táíwò Adékẹ̀mì

Ká Rìn Ká Pọ̀: A Novelist's Perspective On Security – Pg. 111

Láyò Ògúnlọ́lá

Yorùbá Playwrights And The Spirit of *Ọmọ̀lúàbí*:
Discourse in Archetypal Theory – Pg 139

Táíwò Sónéyẹ

A Review of T.M. Ilesanmi's

Obínrin: A Cultural Assessment of Yorùbá Women – Pg 184

Dr. Adeyemi Adeyinka

A Review of Fẹ̀hìntọ́lá Mosádomi's

Yorùbá Yé Mi: A Beginning Yorùbá Textbook – Pg 206

Ìhà Tí Yorùbá Kọ Sí Ifaradà Èsìn Nínú Èrò Àti Ìgbàgbọ̀ Wọ̀n

Òkẹwándé Olúwolé Tẹ̀wógboyè

*Department of Linguistics and Nigerian Languages,
University of Ilorin, Ilorin, Nigeria.
e-mail: oluwoletewogboyè@yahoo.com*

Àsàmò

Ọ̀rọ̀ èsìn kíí ẹ̀ àjẹ̀jì ní àwùjọ̀ ọ̀mọ̀nìyàn. Ipa kẹ̀rémí kọ̀ ní èsìn sì n kó nínú ìgbéayé ẹ̀dà àti àwùjọ̀ pẹ̀lú. Káàkiri àgbáyé, àti ní pàtàkì, lórílẹ̀-èdè Nàìjíríà lónìí; ipa tí kò ẹ̀ é fọ́jú rénà ní ọ̀rọ̀ èsìn n kó nídíí ọ̀rọ̀ ìṣẹ̀lú, ètò-ọ̀rọ̀-ajé àti ìbágbépọ̀ àwùjọ̀. Ìhà tí Yorùbá kọ̀ sí ifaradà èsìn nínú èrò àti ìgbàgbọ̀ wọ̀n ló jẹ́ ipẹ̀nìjà ìṣẹ̀ iwádíí yíí. Èsìn Ifá ni yóò jẹ́ orísun àfojúsùn fún àgbéyẹ̀wò iwòye Yorùbá lórí ifaradà èsìn, nípasẹ̀ ìmọ̀ ìjìnlẹ̀ èrò àti ìgbàgbọ̀ Yorùbá. Díẹ̀ nínú àbájáde iwádíí yíí ni pé, ìgbàgbọ̀ Yorùbá lórí ọ̀rọ̀ èsìn jẹ́ èyí tó la ọ̀nà àlàáfíà sílẹ̀. Bẹ̀ẹ̀ gégé ni a sì rí èsìn Yorùbá bí èyí tó jẹ́ orísun fún àwọ̀n èsìn àjẹ̀jì (pàápàá, èsìn ìgbàgbọ̀, ọ̀mọ̀lẹ̀yìn Jésù àti èsìn Mùsùlùmí) lórílẹ̀-èdè yíí. Ojúùwòye Yorùbá lórí ifaradà èsìn níí ẹ̀ pẹ̀lú ifòótọ̀ọ̀nú sìn, sùúrù, ipamóra, iforíjìn, ìṣọkan àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ. A rí i pé, kòkòrò tí n jẹ́fọ̀, idí ẹ́fọ̀ ló wà ; ìṣòro tí n sùyo nídíí èsìn, ara èsìn náà ni

ọ̀nà àbáyọ̀ wà. Ìṣẹ̀ iwádíí yíí fídí rẹ̀múlẹ̀ pé kò sí èsìn tó ní ifaradà bí èsìn Yorùbá. A gbọ̀dọ̀ fààyè gba èsìn Yorùbá pẹ̀lú àwọ̀n èsìn mìíràn kí àwùjọ̀ wa tó le tòrò nídíí èsìn.

1. Ifáára

‘Òdú’ni ọ̀rọ̀ ‘ìgbàgbọ̀’, kíí ẹ̀ àìmọ̀ fólóko sí Yorùbá. Kí àwọ̀n èsìn àtòhún-rìn-wá tó wọ̀ àwùjọ̀ Yorùbá ní Yorùbá ti ní ‘èsìn’ tó ẹ̀ é daradé, tó ẹ̀ é fọ̀kàn-fẹ̀mí tẹ̀’, tó máwùjọ̀ dúróore. Ọ̀gọ̀ọ̀rọ̀ àwọ̀n Òrìṣà ló dúró bí ọ̀pó èsìn láàrin àwọ̀n Yorùbá. Adetugbo (2001: 17) ní, Yorùbá ní àwọ̀n Òrìṣà tó tó ọ̀dúnrún, irínwó, tíítí dé ẹ̀gbèrin; èyí dá lórí bí àwùjọ̀ bá ẹ̀ rí. Iye Òrìṣà tí ẹ̀nu kò sí ni ọ̀kànlénírinwó (Igba ní ọ̀wọ̀ ọ̀tún àti igba ní ọ̀wọ̀ òsì); tí ọ̀rúnmìlà sì jẹ́ ‘ọ̀kàn-lé’ inú wọ̀n. Ìdí nìyí tí Yorùbá fí maa n sọ pé ‘bí a bá mú ìṣàkòtún tán tí a mú ìṣàkòsì tán ìṣàkùṣà ló kù (Adeoye, 1985: 2) rí èsìn bí “ohun tí a lè sinmi lè fún ìgbàlà, ìfẹ̀yìntù àti ààbò ní ọ̀jọ̀ ìṣòro”. Bí èyí bá rí bẹ̀ẹ̀, mọ̀, ọ̀mọ̀ tí èsìn gbọ̀dọ̀ bí ni ifọ̀kànbale àti àlàáfíà.

Èsìn Ifá ni a lè pé ní ọ̀pó Èsìn Yorùbá. Ó jẹ́ èsìn tó dá dúró bí ibọ̀. Lọ̀nà mìíràn èwẹ̀, ó jẹ́ orísun fún gbogbo àwọ̀n Òrìṣà yòókù, (Abimbólá, 1977a, o.i.14). Ìwòye yíí ni Adé-Àjàyí (2003) náà rí tó fí ní:

It is not just a coincidence that Ifa is the most universal divinity among the Yorùbá and other West African people (p.179)

Kò sí tàbí-sùgbòn nìbè bí a bá sọ pé Ifá ni Òrìṣà tó gbajúgbajà jùlọ láààrin àwọn Yorùbá àti àwọn èniyàn ilà oòrùn ilẹ̀ Áfíríkà yòókù.

Yàtò sí ipa àti ipò Ifá nínú èsìn Yorùbá, ó jẹ́ ‘àmù’ nínú èyí tí èrò, ìmọ̀, àti ogbón Yorùbá ti sun jáde. Abálájọ́ tí Adébòwálé (1999, 1) fi ní kò sí àrìyànjiyàn nìbè rára láti gbà pé èrò, ogbón àti ìmọ̀ Yorùbá takàn orísun rẹ̀ látinú òrúnmilà. Ó ní:

It is also true to say Ifa is the living foundation of Yorùbá culture.

Bẹ̀ẹ̀ sì ni òtítọ́ ni pé Ifá ni ìpìlẹ̀ tó lẹ̀yìn tí àṣà Yorùbá sinmi lé lórí.

Nítorí náà, a kii sòòsà lódò kí làbẹ̀lẹ̀bẹ̀ má mò ni, bí a bá n sọrọ̀ èsìn Yorùbá láì sọrọ̀ èsìn Ifá àti Òrúnmilà (tó jẹ́ agbẹ̀nuso àwọn èsìn Yorùbá yòókù). Akíntọ́lá (1999, 10) ní “Òrúnmilà, the founder of the Yorùbá religious system of the Yorùbá wisdom”. “Òrúnmilà, olùdásílẹ̀ ilànà ogbón, èsìn Yorùbá. Èyí tùmọ̀ sí pé ifá jẹ́ alárinà láàrin àwọn èsìn Yorùbá yòókù.

2. Ìgbàgbọ́ àti Èrò Yorùbá Lórí Èsìn

Púpọ̀ àwọn ‘òpẹ̀’ ló máa n sàṣìrò pé Yorùbá kò lẹ̀sìn, tàbí pé wọn kò ní ìgbàgbọ́ nínú Ọlórún, sùgbòn ‘abọgibòpẹ̀’ lásán ni

wọn Sẹ́ ‘ká tó soòsà la ti n soòsà. Kí èsìn àjòjì tó wọ̀ àwùjọ̀ Yorùbá ni Yorùbá ti ní èsìn. Típẹ̀-típẹ̀ àti kòrìòsùn ni èsìn àti àwùjọ̀. Dọ́pámú (2009, 36) ní bí ọmọ̀niyàn ti lójọ́ lórí tó, bẹ̀ẹ̀ náà ni èsìn pẹ̀lú. Kò sí ẹ̀ka ìgbé ayé ọmọ̀niyàn tí kò dá lé lórí. Ìmọ̀ èsìn nìkan ni kò sì se é takò. Ní ìbèrẹ̀ pẹ̀pẹ̀, kò sí sáyẹ̀nsì bí kò se èsìn. Lójú Abímbọ́lá (1977a: 47), Ifá tóbi ju ẹ̀ka ara èsìn Yorùbá lọ. Ìwòye Adéoyè (1979: 2) fi yé wa pé ọwọ̀ dẹngẹ̀rẹ̀ kó ni Yorùbá fi mú ‘ìwà’ pẹ̀lú ‘èsìn’. Ìdí niyí tí Sótúndé (2009: 354-355) fi gbé ‘èrò’ àti ‘ìgbàgbọ́’ Yorùbá lé orí ‘ọmọ̀lùàbí’, èyí tí a sì tún topinpin rẹ̀ dẹnú èsìn Ifá. Ó sàfihàn rẹ̀ pé, ìgbé ayé gbogbogbòò, àti ní pàtàkì, nípa èsìn, ni púpọ̀ rẹ̀ dá lórí ìgbàgbọ́ nínú èsìn Ifá.

Nítorí àti lẹ̀ wójútùú sí àwọn ipèníjà ibéèrè àwùjọ̀ Yorùbá, ìmọ̀ èrò ijìnlẹ̀ Yorùbá yẹ ní àgbéyẹ̀wò àti àmúlò fún ìfọ̀kànbalè àti idàgbàsókè àwùjọ̀. Agbájé (2005) jẹ́ ká mò pé:

The Yorùbá traditional philosophy has reached a remarkable level because of the social structure which is a guarantee of freedom, peace, stability, law and order....(p.51).

Ìlànà ìmọ̀ èrò ijìnlẹ̀ Yorùbá ti dé ìpele tó níyelórí nítorí ilànà ètò àwùjọ̀ tó se é daradé fún ọ̀mìnira, àlàáfíà, idúóore, òfin àti ilànà....

Bí a bá n bú ẹ̀tù, orí a máa fọ̀ awó lẹ̀yìn èsìn Yorùbá àti ìmọ̀ ijìnlẹ̀ èrò Yorùbá jẹ́. Ìmọ̀ ijìnlẹ̀ èrò Ifá ti kúrò ní ‘hẹ̀’ nínú ìmọ̀ ijìnlẹ̀

èrò lágbaáyé. Abálájo tí Òkúnmakindé (2011: o.i.22) fi ní ìmò ìjìnlẹ̀ èrò Ifá ti di àwòkòṣe láàrin àwọn ìmò ìjìnlẹ̀ èrò ajẹmẹ̀sìn lágbaáyé. Èyí fi ẹ̀sìn Yorùbá hàn bí èyí tó le figagbága pẹ̀lú ẹ̀sìn àgbááyé yòókù. Ìmò ìjìnlẹ̀ èrò, oḡbòn, ìmò àti òye Ifá kíi ẹ̀ ohun tí a lè fojú ‘àná’ wò rárá. Awòye ni Ifá. Ifá ni amàná, amòní, amọ̀la, amògbèyìn- ọ̀rò. Akíntólá (1999) ní;

Ifá l’ó l’òní
Ifá l’ó l’Ọ̀la,
Ọ̀rúnmìlà l’ó lojọ̀ gbogbo.(o.i.220).

Èyí fidí rẹ̀ múlẹ̀ pé, níwọn ìgbà tí ayé, ènìyàn àti àwùjọ̀ bá ti wà, ọ̀rò Ifá yòò wà pẹ̀lú; nítorí, ‘ọ̀lọ̀jọ̀ gbogbo’ ni.

Orí àjọ̀sepò àti àjùmọ̀se ni ẹ̀sìn Yorùbá dúró lé lórí fún àṣeyọ́rí. Yorùbá ní ‘àjẹ́jẹ ọ̀wọ̀ kan ò gbẹ̀rù dórí; àgbájo ọ̀wọ̀ la fi n sọyà’. Kò sí ẹ̀sìn tàbí ibọ̀ Yorùbá tó lè ẹ̀ ẹ̀sìn àṣeyọ́rí láìsí ẹ̀sìn Yorùbá yòókù. Àdàṣe níi hunmọ̀, ibà kíi hunmọ̀ lórò ẹ̀sìn Yorùbá. Ọ̀wọ̀ ọ̀mọ̀dé kò tó pẹ̀pẹ̀ ni, beẹ̀ ni tàgbàlagbà ò wọ̀ kẹ̀ngbẹ̀. Ilàná àjọ̀sepò àti ikóyòòrìn yíi jẹ̀ èyí tó sẹ̀ láti àjùlẹ̀-òrun dé ilé ayé ni (Adéoyè, 1985). Nínú ẹ̀sìn Yorùbá, ‘igi kan kíi dágbo ẹ̀’, ẹ̀sìn kan kọ̀ èkejì ni. Adéoyè (1985) ní:

Àgídímọ̀ làjà,
Awo Iléefẹ̀.
Awo níi gbáwo nígbòwọ̀.
B’áwo ò bá gbáwo nígbòwọ̀,
Awo a tẹ̀.

Awo a fàya.(o.i. 23-25)

Ìṣòkan yíi ló mú àlàáfíà wà nínú ẹ̀sìn Yorùbá.

...Ọ̀rúnmìlà ní bẹ̀ ẹ̀ bá sawo títí,
Bẹ̀ ẹ̀ bá gbajá,
E lọ̀ lè é fún Bakeé...
Bẹ̀ ẹ̀ bá gbàkájamọ̀lé wòòkò wooko,
E lọ̀ lè é kó o fún Baba-Òde...(o.i.25).

Kò sí iwà ànìkànjopọ̀n nínú àjọ̀sepò ẹ̀sìn Yorùbá rárá. A kíi fẹ̀tọ̀ ‘Òrìṣà’ dù wọn. Adéoyè (1985) ní:

... E to gbogbo Ọ̀mọ̀ irúnmọ̀lé
Kí ó ẹ̀ gẹ̀gẹ̀-ẹ̀-gẹ̀.
E mọ̀ gbé ọ̀mọ̀ Ọ̀bà fún Ọ̀sun...(o.i.24 - 25)

Èyí ni pé, ilàná àti ètò ti wà nínú ẹ̀sìn Yorùbá lórí ètọ̀ òrìṣà kọ̀ọ̀kan. ‘Oúnjẹ’ àti ‘èèwọ̀’ òrìṣà kọ̀ọ̀kan ti wà pẹ̀lú.

Ní ti àwọn ẹ̀sìn àjẹ̀jì, iye ẹ̀sìn mùsùlùmí àti ti ọ̀mọ̀lẹ̀yìn Jésù, oríṣìrìṣìi nnkan ni wọn wí nípa àlàáfíà àwùjọ̀. Ẹ̀sìn àlàáfíà ni àwọn olùsìn ẹ̀sìn Mùsùlùmí n pe ẹ̀sìn náà. Nínú iwé iròyìn ojoojúmọ̀ *The Nation* ojọ̀ kọ̀kànlá osù kejọ̀ ọ̀dún (2012), lójú iwé kẹ̀ta, lábẹ̀ àkọ̀lé ‘No compulsion in religion’, Hannatu Musawa sọ̀ fàwọn ẹ̀lẹ̀sìn Mùsùlùmí tí wọn n fẹ̀sìn bojú dá rúkèrúddò sílẹ̀ lápá Òkè-ọ̀ya pé kò bá ilàná ẹ̀sìn náà mu; nítorí ẹ̀sìn àlàáfíà ni ẹ̀sìn Mùsùlùmí. Ọ̀nà kan tí rògbòdìyàn ẹ̀sìn lè gbà ẹ̀lẹ̀ ni láti dààbò bo ara ẹ̀ni. Ó ní

The Quran speaks of fighting only as a self defence and this is the very condition laid down in several verses of the Holy Quran (p.3).

Kùránì sòrò nípa ìjà láti dáàbò bo ara ẹni nìkan àti pé, ọ̀nà yí nìkan ni ìwé mímọ́ Kùránì là kalẹ́ lópó àwọn ẹsẹ́ inú rẹ. (o.i.3).

Bíbẹ̀lì tó jẹ́ ìwé ẹ̀sìn ìgbàgbọ́ gbé e kalẹ́ pé, a ní láti máa lépa àlàáfíà pẹ̀lú gbogbo ènìyàn (I peteru.:3¹¹) àti (Matieu5-9). Kò sí ibi tí ẹ̀sìn náà ti gba àwọn olùsìn rẹ́ láàyè láti bá ọ̀mọ̀nìkẹ̀jì (ẹ̀lẹ̀sìn mǐràn) jà.

Goldmann (2004, 21-22) ní Jẹ̀sù Kristi àti Mùhámẹ̀dì tí wọn jẹ́ aṣáájú àwọn ẹ̀sìn méjì tó gbajúgbajà jùlọ́ láàgbáyé kónì láti jẹ́ ẹni àlàáfíà. Ó ní, àfojúsùn àti ilàna wọn yàtò gedegbe “...But their goal and approaches differ markedly”. A rí i dájú pé, ilàna àti àmúlò ẹ̀sìn Yorùbá ló mú àlàáfíà jọba lówùjọ́ Yorùbá. Àtandá (1980) ní

...the Yorùbá feared violating moral laws, particularly in their dealings with their fellow human beings. The results of all this was that the rate of crime among the Yorùbá up to 1800 was extremely low. (p. 29).

...Yorùbá bèrù ilòdì sí àwọn òfin ọ̀mọ̀lúàbí, pàápàá nínú ìsesí wọn pẹ̀lú ọ̀mọ̀nìkẹ̀jì wọn, àyọ́rísí gbogbo èyí ni pé ìwà ọ̀daràn dínkù jojo lówùjọ́ Yorùbá títí di 1800.

Ìlànà ẹ̀sìn Yorùbá jẹ́ èyí tó ní ìpamọ́ra àti ìkónimọ́ra ẹ̀sìn, nínú èyí tó mú àlàáfíà, ìfọ̀kànbalẹ́ àti ìlọ̀síwájú bá ẹ̀nìkọ̀ọ̀kan àti àwùjọ́ lápapọ́.

3. Àwọn Ọ̀nà tí Yorùbá ń gbà fi Ìfaradà Ẹ̀sìn hàn

Láti lè mú àwùjọ́ dúróore, ẹ̀sìn Yorùbá ti sàgbékalẹ́ àwọn ilàna tó gbọ̀dọ́ jẹ́ títẹ̀lẹ́; bí bẹ́ẹ́ kọ́, irú ẹni tó bá sẹ̀lòdì yóò rí pípọ̀n ojú àwọn Ọ̀rìṣà pẹ̀lú ibáwí. Yorùbá gbàgbọ́ pé ‘ìrọ̀rùn igi ni ìrọ̀rùn ẹ̀yẹ’. Ìbára-ẹni-gbẹ̀pọ́ pẹ̀lú ìrẹ̀pọ́ àti àlàáfíà ló lè mú ìlọ̀síwájú wà lówùjọ́. Ojú yí ni Káyòdé (1984) fi wo àwọn ẹ̀sìn ilẹ̀-Adúláwò, nínú èyí tí ẹ̀sìn Yorùbá jẹ́ ọ̀kan pé:

Religion among Africans involves the entire community and members therefore strive to achieve peace and prosperity for all. It is strongly believed that anyone who works against community life will be punished by the gods (p.10).

Terú tọ̀mọ́ lówùjọ́ ló nípa pàtàkì láti kó lórí ẹ̀sìn; nítorí èyí, olúkúlùkù ló ń lẹ̀kẹ̀kẹ̀ láti rí pé àlàáfíà àti ìfọ̀kànbalẹ́ wà fún gbogbo ènìyàn. Ìgbàgbọ́ wọn ni pé àwọn Ọ̀rìṣà yóò fiyà jẹ́ ẹni yòówù tó bá sẹ̀lòdì sí àwùjọ́ (o.i.10).

‘Èrù’ àwọn Ọ̀rìṣà wà lóókan-àyà Yorùbá; bẹ́ẹ́ ni wọn kǐ sẹ̀lòdì sí ohun tí àwọn Ọ̀rìṣà wọ̀nyí ń fẹ́, àyàfi ẹni tó bá ń wá ìjà irú Ọ̀rìṣà bẹ́ẹ́ àyàfi bí a bá tún ń pe Ọ̀rìṣà láti sẹ̀dájọ́ nínú ọ̀ràn kan tí

apá èniyàn lásán kò ká. Àwọn ònà tí Yorùbá n gbà fi ifaradà èsìn hàn ni a oò máa gbé yèwò ní òkòòkan báyii.

3.1 Èsìn bí Ìmùlẹ̀

Abimbolá (1977b) nínú Odù Ọ̀sẹ̀ Méjì, ẹ̀sẹ̀ kẹ̀rìn fi èsìn Yorùbá hàn bí 'ìmùlẹ̀'; èyí tí wọn kò gbọ̀dọ̀ da ara wọn. Kò sí ijinnilẹ̀sẹ̀, isenilọ̀sẹ̀, bóo bá a o pa á, bóo bá a o bù ú lẹ̀sẹ̀. Ìwòye èrò Yorùbá ni pé a ò dọ̀gba nínú ìwà àti ị̀sẹ̀ ẹ̀nikòòkan, ọ̀tọ̀tọ̀ ni. Ifaradà àti ipamọ̀ra gbọ̀dọ̀ wà fún ilọ̀síwájú àwùjọ̀. 'Ìmùlẹ̀ ni n jẹ̀ 'awo', bẹ̀ẹ̀, ìmùlẹ̀ ni n jẹ̀ 'òrẹ̀'.

Kí á mọ̀ sèké ọ̀rẹ̀;

Èmi ì rẹ̀ ni ìmùlẹ̀;

Bínú tiẹ̀ tí rí

Tèmi ò rí bẹ̀ẹ̀;

kí bá rí bẹ̀ẹ̀;

À bá tí jà láéláé;

A díá fún ọ̀kanlénírinwó irúnmojẹ̀,

Wọn nílọ̀ rẹ̀é bá Ọ̀rìsà mùlẹ̀(o i. 86).

Yorùbá gbàgbọ̀ pé, níwọn ìgbà tí ahọ̀n àti ẹ̀nu tí n jà 'agbémájà kan ò sí; bẹ̀ẹ̀ ni kò sí arẹ̀májà; bínú, ìwà, èrò àti ị̀sẹ̀ bá dọ̀gba ni, kí bá tí sí ị̀jà àti ìta. Èké síse ni Yorùbá takò. síse ọ̀títọ̀ ni èsìn Yorùbá gbárùkùtì. 'Ení ba sòtítọ̀ nimọ̀lẹ̀ gbẹ̀'. Èsìn pẹ̀lú ọ̀kàn àgàbàgebè kò lè mú ilọ̀síwájú bá àwùjọ̀. Ohun tí ilà̀nà èsìn Yorùbá gbé kalẹ̀ ni Yorùbá gbárùkù tì. Salami (2002) nínú Odù Ọ̀wọ̀nrín Ọ̀gúndá (B) sọ wí pé:

Mo jí

Tifàà mi ni mo ńsẹ̀

Mo mòràn mòràn

Tòpée mi ni mò ńtò lẹ̀yìn

Mo kọ̀ gbóngán gbòngán gbògan.

N ò nílẹ̀ oníyèyè dé

N tífá bá wí fún mi

Ni nó mọ̀ọ̀ sẹ̀...

N ò nílẹ̀ alálùfàà dé

N tífá bá wí fún mi ni ó mọ̀ọ̀ sẹ̀ (o.i. 301).

Yorùbá gbàgbọ̀ nínú ilà̀nà èsìn wọn. pàápàá itọ̀ni ẹ̀nu Ifá fún ìgbé ayé won. Kò sí ohun tí ẹ̀nikan tàbí ẹ̀gbé kan n sẹ̀ nílòdì sí ohùn ẹ̀nu Ifá wọn ka ìmọ̀ràn látọ̀dọ̀ ẹ̀lòlòmíìràn sí yèyè' nínú èyí tí kò sẹ̀ é daradé tàbí fọ̀kàntẹ̀. sẹ̀ 'ọ̀pẹ̀ rẹ̀é kii purọ̀' 'asọ̀rọ̀sẹ̀' ni. (Salami, 2002, o.i.267). Sẹ̀ Ọ̀òsà tó bá pawo, ilẹ̀ ló dà.

3.2 Ifaradà Èsìn Nípa Sùúrù

Ọ̀nà mììràn tí Èsìn Yorùbá n gbà fi ifaradà hàn ni nípa sùúrù. Yorùbá gbàgbọ̀ nínú èsìn wọn nípa sùúrù. Wọn gbà pé, pẹ̀lú sùúrù, ire gbogbo ni yóò tẹ̀ wọn lówó. Ilà̀nà yìí ló mú kí àwọn ibọ̀ Yorùbá ní ọ̀wọ̀ olùsìn lẹ̀yìn. Sẹ̀ 'àgbà tí ò bínú lẹ̀mọ̀ rẹ̀ n pò jojo', àti pé, 'òkúrorò kii í kóòyàn jo'. Ìbínú kii bímojẹ̀. Yorùbá gbàgbọ̀ pé, èyìn onísùúrù ni Ọ̀lọ̀run wà. sẹ̀ 'ohun a fẹ̀lẹ̀ mú kii bàjẹ̀, ohun a bá fagbára mú koko ló máa n le'. Èwẹ̀, lórí ọ̀rọ̀ tó jẹ̀ mọ̀ àtidépò, àtilówó, àtilólá, àtilọ̀rò, Yorùbá kii gbé

ìgbésè 'kàkà kéku má jé sèsé, á fi sàwàdànù rárá'. Salami (2002:116- 117), nínú Odù Ìwòrì Ìrosùn (B) gbé e kalè pé:

...Wón ní enni ó le mú nnkan mọra
bí Òòsà ò sí mọ
Òun laá mọ sìn.
'E wo bí òdòrùn ti pa á, pa á tó'
'kò bẹnikan bínú'
Òjò pa á pa á'
'kò bẹnikan bínú'
'Eni tó se é bá gbé nìyí o'
Ni wón bá gbé Òòsà lọ òkè
Wón kólé fún un...(o. i.116).

Ó hàn gbangba pé, gbogbo àwọn ibọ ló ní sùúrù àti ipamọra kí wón tó di 'Òrìsà àkúnlẹbọ'. Àwòkọse yí ni ilàna ẹsìn Yorùbá gbé kalè fún titẹlẹ, kí ìgbé ayé àlàáfíà leè jọba.

3.3 Ifaradà Ẹsìn Nípa Iforìjìn

Ọkan lára ohun tó n fa rúkè-rúdò ẹsìn lóní ni iwà 'adiẹ dà mí lóògùn nù, mo fọ ọ léyin'. Nínú Odù Òdí Ògbè gégé bí Salami (2002) se fi hàn, bí ó tilẹ jé pé, Ìgbín gba Òòsà lóbinrin, níwón ìgbà tó ti jéwọ ọbùn, Òòsà dásọ ró o.

'Àfi kí Òòsà ó forí jì òun ló kù'
Òòsà bá nínú bọ
'ká ti gbọ pé Ìgbín ló gb' Obìnrin Òun?
bí ti nńbọ lẹọkà
iyáálú Ìgbín bá nàró
ní npé fi jìn
Òòsà fÒgèlẹ jìn mí

Òòsà fÒgèlẹ jìn mí
Òòsà fÒgèlẹ jìn mí.
jìn mí
fÒgèlẹ jìn mí...
Òòsà ní hàà
Òun á a ti se báyií?
Ẹni ó gba Obìnrin Òun
nàà ni tún nńbẹ Òun yí
Ifá pé gbogbo Ẹni tó bá wá iforìjìn
pé ka dákun ká se sùúrù
tí kii bá nńse ẹni tí sagídí (o.i. 154)..

Yorùbá gbàgbọ pé 'òrò tútù' máa n mú obì jáde nínú àpò, bẹẹ, 'òrò gbígbóná' ní mú ọfà jáde nínú apó'. Bí ẹni tó se ni bá ti toro àforìjìn, ẹsìn Yorùbá gbà pé ká fojú fo irú ọrò bẹẹ, kí àlàáfíà le jọba.

4. Ìhà tí Ẹsìn Yorùbá kọ sí àwọn Ẹsìn Míran

Yorùbá bọ, wón ní 'àràbà ni bàbá, ẹni a bá lábà ni baba'. Bí ó tilẹ jé pé ẹsìn Mùsùlùmí àti ìgbàgbọ ti gbilẹ lówùjọ Yorùbá; síbẹ, ìhà àti ojúse asáájú ni ẹsìn Ifá jé sí wón. ọkan ò jọkan Odù Ifá ló sàtílẹyìn fún èyí. Abimbólá (1968 : 96 - 99), nínú Odù Òtúá Meji, ẹsẹ kejì àti ikẹta fi idí èyí múlẹ. Ọrúnmilà bí àwọn omọ mẹta- Gámíbí, Kílátù àti Dàùdù. Léyin ìgbà tí wón mọtún yàtò sọsì tán, Ọrúnmilà kọ wón ní 'dídá ọwọ', 'ètítẹ alé' àti 'ọkara ẹbọ', wón mọ gbogbo rẹ se. Nígbà tó búse gájà, àwọn

omọ wọnyí pàà ìsìn bàbá wọ̀n dà. Aṣọ agbádá bàbá wọ̀n ní wọ̀n ré lórí èèkàn. Wọ̀n wọ ọ sọ̀rùn. Odù yíí ní:

...Wọ̀n sì wé gèlè nàà sórí bàntùtù
Wọ̀n na igi méréin silẹ̀ nǹbùunǹbùu
Wọ̀n wá kó sí ààrín igi nàà
Wọ̀n n senu wúyẹwúyẹ
Wọ̀n nforíí kanlẹ̀,
Wọ̀n nǹdide
Wọ̀n nǹkúnlẹ̀,
Wọ̀n sì nnàró.
Bàbá wọ̀n sá nǹwò wọ̀n ní.
Wọ̀n nse bẹ̀ẹ̀ lẹ̀maràrún lójoojúmọ.
Ó wá rántí Ifá
tí àwọ̀n awo rẹ̀ kí fún un,
kò bá wọ̀n jà....(o.i.96).

Kò sí àní-àní pé, pẹ̀lú ẹ̀sẹ Ifá yíí, àwọ̀n omọ Ọ̀rúnmìlà ló pilẹ̀ ẹ̀sìn Mùsùlùmí. Kíí se pé, wọ̀n tilẹ̀ se èyí nìkan, ohun èlò Ọ̀rúnmìlà baba wọ̀n ní wọ̀n lò láti se èyí. Ifá bí atónisónà fa Ọ̀rúnmìlà létí láti se sùúrù. Ọ̀rúnmìlà kò jà, bẹ̀ẹ̀ ní kò ta. Èyí jẹ̀ àwòkọ̀sẹ̀ àgbékalẹ̀ ẹ̀sìn Yorùbá bí amáwùjọ̀ tòrò, àti amáwùjọ̀ tẹ̀síwájú. Dídẹ̀yẹ̀sini, kíkọ̀nilómọ, kíkọ̀niláya tàbí ọ̀kọ, tó n wáyé lówùjọ̀ Yorùbá lóníí, nítorí ìyípadà ilàà ẹ̀sìn kíí se eyí tí ẹ̀sìn Yorùbá gbàrùkù tì; nítorí kò máwùjọ̀ tẹ̀síwájú; kíí bímọ̀ọ̀. È̀màrùn-ún tí àwọ̀n omọ Ọ̀rúnmìlà n se ilàà yíí ní ìrun è̀mààrùnún tó máa nǹwáyé lóòjọ̀ ní ilàà ẹ̀sìn Mùsùlùmí (Goldmann, 2004).

Síwájú sí, Odù Ọ̀kànràn Ọ̀túúrúpọ̀n (A), nínú Salami (2002 : 434 - 435) sọ̀rọ̀ lórí ọ̀pọ̀ ẹ̀sìn Mùsùlùmí mǹràn bíí Mèkà lílọ. Ifá rí ilẹ̀ mímọ̀ lílọ bíí 'ajá tó relẹ̀ ẹ̀kùn tó bọ̀', nígàkan rí. Èni tí ọ̀wọ̀ rẹ̀ kò bá mọ̀, kíí dásà Mèkà lílọ. Èni tó bá sì dẹ̀jǹáà rẹ̀ lẹ̀ lọ àlọ̀dẹ̀. Ifá yíí ní

...Ọ̀rúnmìlà ní ẹ̀ jẹ̀ Mèkà ọ̀ mọ̀ ọ̀ pẹ̀ yín ní
Ó ní èni inú rẹ̀ bá mọ̀ tí ọ̀ bá á lọ
È jẹ̀ ọ̀ mọ̀ ọ̀ pẹ̀ yín ní....(o. i.432)

Ìlàà ìfòótó-inú-sìn yíí ní Ifá là kalẹ̀. Ìbẹ̀rù Ọ̀lórún ló se pàtàkì jù lọ. Kíí se bẹ̀ẹ̀ nìkan, Odù yíí sàfihàn ìtàn tó gbe ọ̀rọ̀ 'yídí lílọ' àti 'ọ̀dún iléyá' síse lẹ̀sẹ̀. Odù Ọ̀kànràn Ọ̀túúrúpọ̀n (B), nínú Salami (2002), sàfihàn rẹ̀ gbangba pé èyówù nínú omọ Yorùbá tó yan ẹ̀sìn mǹràn làáyò, lẹ̀rọ̀ rẹ̀ dàbí 'Èni a ní kó se 'tó', tó ní òun ò lẹ̀ se 'tó-tò-tó'; nítorí Olódùmarẹ̀ kan nàà là n sìn; ọ̀nà ìsìn ló yàtọ̀. Odù yíí ní

...A díá fún èlójọ̀ Ìmọ̀le
Níjọ̀ tí ọ̀n lówọ̀n ò sìn Ifá mọ̀
Ifá ní se ẹ̀ ò sìn Ọ̀un mọ̀
Hain
'È̀ẹ̀kan lẹ̀ẹ̀ mórí balẹ̀ fún mí'
'Sùgbọ̀n àimoye ìgbà lẹ̀ ẹ̀ mọ̀ forí balẹ̀'
'lẹ̀ ẹ̀ mọ̀ ọ̀ fídí balẹ̀'
Nnkankan nàà là ǹsìn
È̀nìkan ò rídí Olódùmarẹ̀ ju È̀nìkan lọ.
Ifá lóun ò bínú pín-tín....(o.i. 436).

Ìṣẹ́ tí Odù ifá yìí n rán sáwùjọ̀ ni pé, àjàgà tó wúwo ní ìlọ̀po ju ti ẹ̀sìn ifá lọ ni àwọn tó bá kọ ẹ̀sìn náà sílẹ̀ yòò rù nínú ẹ̀sìn mìíràn.

Lójú ẹ̀sìn Yorùbá, 'kò sí bí Ọ̀bọ̀ se sorí tí Ìnàkí ò se'. Kò sí ohun tí Ọ̀nà ẹ̀sìn yòówù fi lè fowó àjùlọ̀ sọyà lé ẹ̀sìn Ifá lórí', nítorí gbogbo ẹ̀sìn dijo 'rídíí Olódùmarè ni'. Lójú Ifá, ẹ̀ni tó jẹ̀bi ni ẹ̀ni tó kùnà ìlànà ẹ̀sìn rẹ̀ sí Ọ̀lórùn Ọ̀ba. 'Orò' kan náà là n se. Sẹ̀ 'gbogbo ajá n jẹ̀ ìgbẹ̀, sùgbọ̀n, èyí tí ìgbẹ̀ bá yí lẹ̀nu ni diğbòlugu'. Odù Ọ̀fún Ọ̀yẹ̀kú (A) nínú Salami (2002) ní

...Orò yìí là n se bí àwọn babaláwo

bá ta aṣo funfun

Òun náà ni ọ̀n n se ní Mèkà

Ti ọ̀n bá sán aṣo funfun...

Ení jẹ̀ onígbagbọ̀

yóó loodò

yoo se ìtẹ̀bomi

won ó fun ní aṣo funfun...

Bẹ̀ẹ̀ náà ni lódò ọ̀lọ́ya

Eléégún

Òòsà

Gbogbo Aláwo pátá

sùgbọ̀n Eni ó bá yẹ̀gẹ̀ nínú u tiẹ̀

Òun ni ó jẹ̀bi (o.i. 873).

Lónà mìíràn ẹ̀wẹ̀, Ifá rí Ọ̀rìṣà Èlà bí Jẹ̀sù; ẹ̀ni tí se aṣáájú ẹ̀sìn ìgbagbọ̀. (Adéoyè, 1985: 237). Àjọsepò 'Èlà' pẹ̀lú 'Ọ̀rúnmìlà' mulẹ̀ tó bẹ̀ẹ̀ tí won n lo àmì kan náà, èyí tí í se èkùrọ̀ ikin. Jẹ́jẹ̀ àti Dáramólá (1967) ní, lẹ̀yìn ọ̀dún 'Èlà' ni ti 'Ọ̀rúnmìlà' yòò

télé e. Èyí tó fi hàn pé àkókò kan náà ni ọ̀dún àwọn ọ̀rìṣà méjéjì má a n wáyé.

Bí a bá tún wo ìṣe àti ìsìn àwọn méjéjì yi fínńfínń a ó rí i pé ìbámu wà nínú ìṣe àti ìsìn won...(o.i. 240).

Lójú Yorùbá, ìtākùn tó sogbá náà ló so ẹ̀légédé, àti pé ibi a ti n sọdún ìlasamọ̀jà náà la ti n sọdún múláwá pẹ̀lú. Wọn tẹ̀síwájú pé

Ohun ti a rí kọ̀ nínú ìtàn àwọn Ọ̀rìṣà yi ni pé láísí àníàní, Ọ̀kan gbọ̀dò jẹ̀ orisun fún èkejì.(o.i. 240).

Èyí tùmò sí pé àkókò ọ̀dún àwọn ọ̀rìṣà lè fi ìbátan tàbí àjọsepò láàrin won hàn.

Salami (2002 : 274-277), nínú Odù Ọ̀wónrín Ogbè (A), sàfihàn ìlànà ẹ̀sìn ìgbagbọ̀ nígbà tí Jẹ̀sù n tọ̀run Ọ̀run bọ̀ wálé ayé, tó tọ́fá lọ fáyèwò ;

Pẹ̀kútú yẹ̀kẹ̀ pẹ̀kútú yẹ̀kẹ̀

Awo Jẹ́sù ló dífá fún Jẹ́sù

Níjọ̀ tí ñtọ̀run bọ̀ wale ayé

Òun ó se le rí èyàn kó jọ?..

Ifá pé Ìwọ̀ Jẹ́sù

Nnkan rẹ̀ ó mọ̀jọ̀

Ifá pé púpọ̀ lo pẹ̀

sùgbọ̀n diẹ̀ lo rí

Ó ní sùgbọ̀n diẹ̀ tó rí un

yóó di nílá mọ̀ ọ̀ lówọ̀...(o.i. 274)

Èyí fi Ifá hàn bí gbajúgbajà àti pé ọ̀rò ẹ̀sìn Yorùbá bí aṣáájú àwọn ẹ̀sìn yòókù, Èyí kì í se ọ̀rò lólóló, ọ̀rò tipétipé ni. Látí Ọ̀run

ni Ifá ti jẹ 'àgbà' fawon ẹsin yòókù pẹlú. Ládélé, Mustapha, Aworinde, Oyerinde, àti Oládapò (1986) fidí èyí mulẹ pé:

Bí Mùsùlùmí ti n wẹ wónká,
tí Onígbàgbò n se itẹbomi ni
àwọn Yorùbá n se iwènumọ
kúrò nínú ipò ọgbèrì, sínú awo
Orìsà kòkòkàn (o.i.68).

5. Ipa tí Ẹsin kó Nínú Ètò Ààbò Ilú

Agbára tí ẹsin ní lórí ìgbé ayé ẹdà kí í se kèrémi. Ó hàn gbangba pé àlàáfíà àti ifòkànbale wà lálawùjọ Yorùbá nígbà tí ẹsin Yorùbá gbilẹ lálawùjọ, Àtandá (1980 : 29).

Ìbèrù àwọn Òrìsà wà lóokan àyà àwọn èniyàn lálawùjọ, nítorí ijìyà tí rírú òfin lè bí fún Èni tó bá rú èèwò àwùjọ. Ẹsin jẹ ọnà pàtàkì tó lè mú iwà ọmọlúàbí gbilẹ lálawùjọ. Ilésanmí (2004) ní

Religion moulds the conscience of the people much more than law or any other moral instruction can do.... (p.42)

Ẹsin máa n darí ẹrí-ọkàn àwọn èniyàn ju èyí tí òfin tàbí ọnà itọni ìgbé ayé ẹdà yòókù lè se lọ.

Ẹsin lágbára tó bẹẹ tó nípa lórí ìsẹjọba, àti pé, kò sí ètò ìgbé ayé ẹdà tí ẹsin kò nípa lórí rẹ. Ìdí niyí tí ijọba tàbí àwùjọ tó bá fẹ gbé ìgbé- ayé àlàáfíà kò gbọdò fowó yepere mú ọrọ ẹsin, pàápàá, ẹsin àwùjọ. Parrinder (1976, o.i. 12 àti 13) jẹ kó yé wa pé, pẹlú ìgòkè odò àwọn ẹsin àjẹlì (pàápàá Mùsùlùmí àti onígbàgbò ọmọlẹyìn Jésù), àjórẹyìn bèrè sí ní débá pàtàkì, ipa àti ipò àwọn

ẹsin ibílẹ Yorùbá. Èyí ló sì fà á tí ààyè tàbí àlàfo tí àwọn ẹsin ibílẹ Yorùbá dí, bèrè sí sófo pẹlú àìsì ètò ààbò tó péye.

Ẹsin Yorùbá kòkòkàn ló ní ipa tó n kó ní ìgbé ayé ẹdà lálawùjọ. Káyòdé (1984, o.i. 4) jẹ kó yé wa pé

...each divinity has a role to play in the 'government' set-up of life in the Community...(p. 4).

...òkòkòkàn àwọn òrìsà ló nípa láti kó nínú ètò 'ìsẹjọba' àwùjọ.

Ọkan lára Ọnà ìsẹjọba ni ètò ààbò jẹ. Nínú ètò ogun jíjà, ipa kèrémi kó ni ẹsin Yorùbá n kó. Nínú ètò idáàbòbo ara Èni àti àwùjọ, ẹsin Yorùbá kò se é fowó rọ sẹyìn rará, Adéoyè (1979: 259 - 297).

6. Ọnà Àbáyọ Kúrò Nínú Làásìgbò Ẹsin

Ọnà àbáyọ kúrò nínú làásìgbò ẹsin ni pé, a gbọdò se àgbénde ẹsin àwùjọ láti lè dojúko ipèníjà ọrọ ẹsin. Àìní ipamọra ẹsin àjẹlì ló n fa rúkè-rúdo àwùjọ nídí ètò ààbò. Sé ajá iwòyí ló mọ ehoro iwòyí lé. A gbọdò se kóríyá fún àgbénde, imúpadàbòsípò, àti idàgbàsókè àṣà wa, kí àisàn àwùjọ wa tó le sà. Babalọlá (2012) rí àṣà bí ọnà àbáyọ láti borí ipèníjà àwùjọ. Ó sọ pé:

Culture is the totality of the way of life evolved by a people in their attempts to meet the

challenges of living in their environment (p. 156).

Àṣà ni gbogbo ètò ìgbé-ayé àwọn èniyàn tó le rọ mọ àti wá Ọ̀nà àbáyọ sí àwọn ipeníjà àwọn tó wà láláwùjọ kan.

Àṣà ló n fún ètò amúlúúdùn, ìṣelú, ọ̀rọ̀-ajé àti ẹ̀sìn ní ìtumọ̀ láláwùjọ. Àìkàsí àti ifojú-ténbélú ẹ̀sìn àwùjọ Yorùbá ni kò jẹ́ kí ọ̀rọ̀ ẹ̀sìn ní ìtumọ̀ sí àwọn olùsìn àwọn ẹ̀sìn gbogbo.

Títẹ̀lẹ̀ ilàna ojúúwòye ẹ̀sìn Yorùbá ló lè mú àwùjọ Nàìjíríà borí ipeníjà ọ̀rọ̀ ẹ̀sìn. Kòkòrò tí n jẹ́ 'obì' ara 'obì' ló wà. Ìṣòro tó n sùyo nídíí ẹ̀sìn, inú ẹ̀sìn náà lònà àbáyọ wà.

Àbájádé ijegàba àwọn ẹ̀sìn àjòjì ló n fa aáwọ̀ ẹ̀sìn lórílé-èdè yìí. Gégé bí èrò Sọyínká àti Beier nínú Ìṣọ́lá (2010).

If you leave out the religion, you are left with deformed culture. Therefore, safeguards themselves must espouse African traditional religion. (p. 36).

Bí a bá yowọ̀ ẹ̀sìn kúrò, àṣà abirùn ni a ó ní. Nítorí náà, a gbọ̀dọ̀ rí i pé ẹ̀sìn ilẹ̀ adúláwọ̀ jẹ́ dídààbòbò.

A ti kégi ìgbá, bẹ̀e a sì fẹ́ jẹ́ irú, kò ṣe é ṣe. A ní láti ṣàgbénde àwọn ẹ̀sìn Yorùbá látòdò àwọn ògo wẹ̀rẹ̀. Èyí kò gbọ̀dọ̀ jẹ́ ẹ̀nu dùn ún rọ̀fọ̀ lásán, sùgbọ̀n kí á mú un ní ọ̀kúkùndùn.

Nínú ìwé iròyìn ojoojúmọ́ *The Nation* ojọ́ kẹ́ta, osù kẹ́ta ọ̀dún 2013, Vandermeer, tó jẹ́ òyìnbó aláwọ̀funfun ọ̀mọ́ ilẹ̀

Àmẹ́ríkà jẹ́ babaláwo nípasẹ̀ ànfààní ilẹ̀wé tí Ọ̀jọ̀gbọ̀n Wándé Abímbólá dá sílẹ̀ nílẹ̀ Àmẹ́ríkà lórí ẹ̀sìn àti àṣà Yorùbá. Vandermeer ni:

I began classes on the ancestors, orisas and ifa for four years. I knew more than I have ever thought which necessitated my doing a serious study around ifá...like a proverbial journey of thousand miles beginning with a step,...Vandermeer ended up studying with Abímbólá for 12 years...(p.54).

Mo bèrẹ̀ ẹ̀kọ́ nípa àwọn ìran tó ti rẹ̀wàlẹ̀ àṣà àti àwọn òrìṣà pẹ̀lú ifá fún ọ̀dún mẹ́rin. Mo nímọ́ ju bí mo ti lẹ̀rò lọ nípa ẹ̀kọ́ tó péye nípa ifá ...bí ọ̀we tó sọ pé ìṣisẹ̀ kan ló bèrẹ̀ Ìrìn àjò ẹ̀gbẹ̀rún máìlì... ọ̀dún méjìlálá ni Vandermeer fi parí ẹ̀kọ́ rẹ̀ lódò Abímbólá....(o.i.54).

Bí ọ̀mọ́ ilẹ̀ òkèèrè bá le ní irú ànfààní yìí nípasẹ̀ ẹ̀sìn Yorùbá, ìbá dára kí ijọba orílẹ̀ èdè yìí ṣàmúlò irú ànfààní yìí. Sẹ́ ilẹ̀ ni a ti n kẹ̀sọ̀ ròde.

Nínú ìwéèròyìn ojoojúmọ́ *The Nation* ojọ́ kẹ́fà osù kẹ̀wàá, ọ̀dún 2012, Sóbòwálé ní:

Overall, religion hang like a sword of Damocles over contemporary local and International politics and relations, as well as security.(p.9).

Ju gbogbo rẹ̀ lọ, bí idà Damocle ni ẹ̀sìn Dúró lórí ètò ìṣelú abéle àti àgbáyé, àjọṣepọ̀ Pẹ̀lú orílẹ̀-èdè m̀ìrán àti ètò ààbò.

Èsìn ni 'àtè' tó di ètò ìsèlú, ọrọ ajé àti ìbágbépọ àwùjọ mú. Ipa kèrémi sì kọ ni ó n kó lórí ìsèlú abélé àti tilẹ̀ òkèèrè pẹ̀lú. Kò sí ètò ìgbéayé èdá kan tí èsìn kò nípa lórí rẹ̀. Ìdí sì nìyí tí ìjọba tàbí àwùjọ tó bá fẹ̀ gbé ìgbé ayé ìròrùn kò fi gbọdọ̀ fọwọ̀ yepere mú ọrọ̀ èsìn, pàápàá èsìn àwùjọ.

7. Àgbálogbábọ̀

Ó hàn gbangba pé, ìwòye Yorùbá lórí ìpamọ̀ra èsìn jẹ̀ èyí tó se é dara-dọkàn dé, fún ìdúóore, àlàáfíà àti ìlọsíwájú àwùjọ. ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ rùkèrúdò ìsẹ̀lẹ̀ àwùjọ ni a lè tọpinpin orísun okùnfà wọn dédii ọrọ̀ èsìn, èyí tí èsìn Yorùbá, pàápàá Ifá, jẹ̀ ọ̀nà àbáyọ fún. Ohun tó hàn kedere ni pé, àwọn olùsìn èsìn àjẹ̀jì (ìgbàgbọ̀ ọmọ lẹ̀yìn Jesù àti Mùslùmí) ti yẹbá kúrò nínú ìlànà ìsìn náà, bí Ifá ti tọka sí wọn. 'Agbọn' sẹ, oyin "sẹ, bẹ̀, ọjù olóko ló wú kòlòbòkòlòbọ̀ yìí. Kò sí àrìyànjìyàn lórílẹ̀ èdè yìí lónií pé ara ò rokùn ara ò radiẹ̀ nídií ètò ààbò. Bẹ̀ sè ni ó dájú pé ipa kèrémi kọ ní èsìn nìkó nídií ètò ààbò pẹ̀lú. Iṣẹ̀ ìwádii yìí ti sàgbékalẹ̀ okùnfà àti ọ̀nà àbáyọ kúrò nínú láàsìgbò tó n wáyé nídií ètò ààbò pẹ̀lú lílo èsìn Yorùbá (ifá) bí àpẹ̀rẹ̀.

Ìwé Ìtókasi

- Abimbola, W. (1968). *Ìjìnlẹ̀ Ohùn Ènu ifá*. Apá Kìíní. Ọ̀yọ̀ :Aim Publishers.
- Abimbola, W. (1969). *Ìjìnlẹ̀ Ohùn Ènu ifá*. Apá Kejì. Ibadan: Oxford University Press.
- Abimbola, W (1977a). *Àwọn Ojú Odù Méré̀rèrindínlógún*. Ibadan: Oxford University Press.
- Abimbola, W. (1977b). *Ifá Divination Poetry*. London: Nok Publishers Limited.
- Adébòwalé M, A (1999). *Yorùbá Ethics and Metaphysics*. Ògbómòsọ̀: Yaloyn Publishing Venture Limited.
- Adéoyè, C. (1985). *Ìgbàgbọ̀ àti Èsìn Yorùbá*. Ibadan: Evans Brothers (Nigeria Publishers) Limited.
- Adéoyè, C. (1979). *Àsà àti Iṣe Yorùbá*. Ibadan: University Press.
- Adetugbo, A (2001). *African Continuities in the Diaspora*. Lagos: Centre for Black and African Arts and Civilization. National Theatre.
- Agbájé, J. (2005). "The place of Yorùbá proverbs in the understanding of Yorùbá philosophy and education", in *International Journal of Africa and American Studies* vol.1.No.5.

- Akinmowo, A. (1983). "Understanding interpretative sociology in the Oriki of Òrúnmìlà", in *Journal of Culture and Ideas*. Abimbola, W. (ed.) Vol.1. Number.1.
- Àtandá J. (1980). *An Introduction To Yoruba History*. Ibadan University press.
- Babalolá, V. (2012). "Yorubá Culture in the New World". níú *Yorùbá*. Journal of Yorùbá Studies Association of Nigeria. Vol.7, No. 1.
- Daramola, O. & Jéjé, A (1967). *Àsa Àti Òrìṣà Yorùbá*. Ibadan. Onibon-oje Press and Book
- Dopamu, A. (2009). *In The Service of Humanity*. Ilorin. A farewell Inaugural Lecture, Library and Publication Committee, University of Ilorin.
- Finnigan, R. (1990). *Oral Literature in Africa*. East and Central Africa Oxford University Press.
- Goldmann, D. (2004). *Islam and the Bible: Why the two faith collide*. Chicago: Moody Publishers.
- Ilesanmi, T.M. (2004). *Yorùbá orature and literature: A cultural analysis*. Ilé-Ifè. Ọbáfẹmi Awólówò University Press Ltd.
- Ìṣòlá, I. (2010). 'Harnessing, Mobilising and Deploying Cultural Heritage for Development' in Oladipo, O. and Adeleke, D. (ed.) (2010). *Making Culture Memorable*. Ibadan. Ibadan Cultural Studies Group.

- Káyòdé, J. (1984). *Understanding African Traditional Religion*. Ile-Ife: University of Ife Press.
- Ládélé, T.A., Mustapha, O., Aworinde, I.A., Oyerinde, O. & Ọladapo, O. (1986). *Àkójopò Ìwádíí Ìjìnlẹ̀ Àṣà Yorùbá*. Ibadan: Macmillan Nigeria Limited.
- Musawa, H. (2012). *The Nation* Saturday, August, 11, 2012.p.3 'No Compulsion in Religion. Vol.7, No 2247.
- Nelson, T. (2003). *The Holy Bible*. New Century Version.U.S.A: Word Publishers.
- Okunmakinde, O. (2010). 'A Correlation of Ori symbolism in Ifa. The Thought to Human Personality in Judeo-Christianity'. A paper presented at the 3rd European Conference on African Studies, University of Leipzig, Germany.
- Parrinder, E.G. (1963). *What Word Religion Teach*. London: George g. Harrap Co. Ltd.
- Salami, A (2002). *Ifá: a complete divination*. Lagos: NIDD Limited.
- Sobowale, D. (2012). *The Nation* . 'Religion, politics and global security'. Saturday, October, 6, vol. 07., No.2270. p.7.
- Ṣotunde, F. (2009). *Yorùbá Proverbs and Philosophy*. Abeokuta: Damsan Nigeria Company.

The Nation (2013). Behold 'babalawo' in America. Sunday,

March, 3, vol.07, No.2419, p.54.